

An aerial photograph of a rural farmstead in winter. The scene is covered in a light layer of snow. In the foreground, there is a large, long, dark-colored barn with a green roof. To its left, a smaller red building with a white roof is visible. Further back, a two-story red house with white trim stands among bare trees. To the right of the house, there are several large, dark-roofed barns and outbuildings. A dirt road or driveway winds through the property. In the background, a large, flat, open field stretches towards the horizon under a pale sky. The overall atmosphere is quiet and rural.

Fördjupad kulturmiljöutredning inför detaljplan
för Stensätter 1:107 mfl i Ekängen
Linköpings kommun 2023-11-10

Kulturmiljöutredning inför detaljplan för Stensätter 1:107 mfl i Ekängen, Linköpings kommun

Diarienummer: 2022-358

Dokumentdatum: 2023-11-10

Beställare: Fastighetsägarna till Stensäter 1:371, Stensäter 1:372, Stensäter 1:312 genom Tomtbolaget Ekängen AB

Kontaktpersoner: Stadsantikvarie Alexandru Babos och planhandläggare Ylva Bengtsson vid Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen

Framställt av: Reuter Metelius Kulturmiljöspecialister

Författare: Bebyggelseantikvarie Anna Reuter Metelius samt underlag av kulturgeograf Pär Connelid och Reuter Metelius

Foto: Anna Reuter Metelius

Grafik: Pär Connelid

Historiska kartor: Lantmäteriet

Omslagsbild: Drönarfotografi från 2022 av Pär Connelid

Innehåll

Inledning	sid 4	Rumslig analys	sid 12
Bakgrund		Rum och stråk	
Uppdrag och syfte		Vyer, siktlinjer och utblickar	
Rapportupplägg			
Metod och genomförande		Bebyggelseinventering	sid 13
Medverkande		Smedhemmet	
Urval och legend		Lilla Grönhög	
		Stora Grönhög	
Förutsättningar	sid 6	Lottabo (Sofielund)	
Befintligt kulturmiljöunderlag			
		Fördjupad dokumentation	sid 22
Kulturmiljökontext	sid 7	Stensätter: Svinhus med silo	
Historik		Stensätter: Maskinhall	
Dagens kulturmiljö		Stensätter: Hönshus	
		Stensätter: Lada och stall	
Inför fortsatt planering	sid 10	Smedhemmet: Ladugård	
Rekommendationer			
Känslighetskarta		Källor och bilder	sid 24

INLEDNING

BAKGRUND

Det pågår ett arbete med detaljplan för fastigheten Stensätter 1:107 m fl i området Ekängen i Linköping. I den västra delen av planområdet planeras en förändring och förtätning omkring ett gångstråk som går under benämningen "kulturstråket" / "kulturmiljöstråket" med bevarade äldre torp, gårdsmiljöer och ekonomibyggnader. Som underlag för detaljplanearbetet finns en strukturplan där vissa byggnader och gårdsmiljöer bevaras medan andra tas bort. I arbetet med strukturplanen togs 2019 en kulturmiljöutredning fram för hela området vars resultat beskrivs kortfattat i kapitel 'Förutsättningar'. Föreliggande utredning är en fördjupande kulturmiljöutredning gällande bebyggelsen inom kulturstråket. Rapporten redogör för de värden och karaktärsdrag som uppstår av befintlig bebyggelse och dokumenterar särskilt den bebyggelse som riskerar att rivas.

UPPDRAG OCH SYFTE

Inom ramen för det ovan nämnda detaljplanearbetet har Fastighetsägarna till Stensätter 1:371, Stensätter 1:372, Stensätter 1:312 genom Tomtbolaget Ekängen AB givit Reuter Metelius Kulturmiljöspecialister i uppdrag att ta fram en fördjupad kulturmiljöutredning för det berörda området. Kulturmiljöutredningen syftar till att utgöra underlag i prövningen av detaljplanens innehåll. Utredningen beskriver kulturmiljöns innehåll och bebyggelsens kulturhistoriska värden och kvaliteter samt de lagar och regelverk som styr över planeringens handlingsutrymme för de berörda fastigheterna. Utredningen belyser kulturmiljövärden utifrån följande:

- Bebyggelsen fördjupade kulturvärden,

Utredningsområdet på flygvy över området. Lantmäteriet

beskrivning, karaktärsdrag och rekommendationer för planarbetet, enligt kommunens mall för informationsblad.

- Dokumentation av byggnader som troligen inte kommer att bevaras i enlighet med strukturplanen.
- Förslag på hantering av byggnader som tidigare inte varit kända (detta gäller tre mindre ekonomibyggnader: jordkällare och brygghus).
- Bedömda möjligheter till återbruk av byggnadsmaterial i rivningshotade byggnader.

RAPPORTUPPLÄGG

Rapportupplägget är uppbyggt kring att kulturmiljövärden redovisas dels per bebyggelseenhet och dels per byggnad.

Aspekter av särskild betydelse för det fortsatta planeringsarbetet redovisas. Ett inledande kapitel beskriver geografiska, planeringsmässiga och kulturmiljömässiga förutsättningar samt rådande lagrum. Inledningsvis ges även en samlad kulturvärdesbeskrivning samt rekommendationer inför fortsatt planarbete. Ett avslutande kapitel innehåller dokumentation över de byggnader som eventuellt kommer att rivas samt bedömning av återbrukbarhet av byggnadsmaterial.

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Arbetet har genomförts genom en tvärvetenskaplig landskapsanalys utifrån kulturgeografiska, kulturhistoriska och rumsliga aspekter. Utöver inventeringsarbete i fält har en studie gjorts av gamla

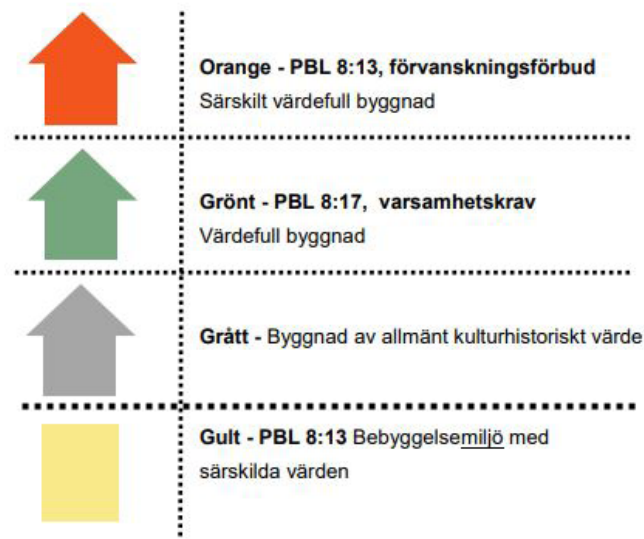
kartor över området. Därtill har bebyggelsemiljöer samt enskilda byggnader inventerats, dokumenterats och värderats. Boverkets och Riksantikvarieämbetets digitala kunskapsplattform Tema Kulturvärden har tillämpats som utgångspunkt för rekommendationerna tillsammans med Linköpings kommuns framtagna system för urval och värderingsskala. Värdering görs i tre nivåer: visst värde, värdefullt samt särskilt värdefullt. Juridiskt får nivåerna bäring mot två olika lagrum vilka överlappar varandra: varsamhetskravet gäller för samtliga nivåer medan förvanskingsförbudet gäller för översta nivån: särskilt värdefull.

Utredningen tillämpar följande lagrum: **Plan- och bygglag (2010:900) 2 kap. 6§** om hänsyn till natur och kulturvärden samt **8 kap. 13§** om förvanskingsförbud: "En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas." **PBL**

8 kap. 17 § om varsamhet vid ändring. "Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden".

MEDVERKANDE

Kulturmiljöutredningen har tagits fram av bebyggelseantikvarie och certifierad antikvariskt sakkunnig (KUL2) Anna Reuter Metelius. Från den samhällsbyggnadsförvaltningen, Linköpings kommun har stadsantikvarie Alexandru Babos medverkat samt planhandläggare / arkitekt Ylva Bengtsson. Utredningen har utförts under juni-augusti, 2023, av bebyggelseantikvarie Anna Reuter Metelius och är en komplettering till ett tidigare mer övergripande kulturmiljöunderlag över området (Kulturmiljöutredning Ekängen inför strukturplan. Reuter Metelius och Connelid, 2019).

FÖRUTSÄTTNINGAR

BEFINTLIGT KULTURMILJÖUNDERLAG

Hela miljön med torp- och gårdsbebyggelse i utredningsområdet som utgörs av Lottabo, Stensätter och Smedhemmet samt marken däremellan, bedömdes som särskilt värdefullt bebyggelseområde på så vis som avses i PBL 8 kap. Torpet Lottabo bedömdes som enskild byggnad vara särskilt värdefullt på så vis som avses i **PBL 8 kap. 13 §**. Övriga byggnader tillhörande torp- och gårdsmiljöerna inom utredningsområdet bedömdes ha ett allmänt kulturhistoriskt värde med framträdande miljöskapande egenskaper samt krav på varsamhet enligt **PBL 8 kap, 17§**. Bedömningen var under förutsättning att hela torpmiljön togs i beaktande som ett särskilt värdefullt område.

Följande tre förhållningssätt föreslås i underlaget till strukturplanen för att bevara och utveckla kulturmiljövärdena i Ekängen:

- Yttersta varsamhet, bevarande av befintliga kulturhistoriskt värdefulla strukturer, landskap och bebyggelse.
- Värna miljöskapande kvaliteter, anpassning. Den övergripande karaktären av äldre agrar bebyggelse bör vara utgångspunkt vid förändringar eller ny bebyggelse inom eller i anslutning till befintliga torp- och gårdsmiljöer. Komplettering av bebyggelse kan ske på lucktomter där nytillskott kan smälta in i miljön. Värna äldre träd och trädgårdsväxter, blommande och bärande buskar. Tillägg som görs bör utformas så att ett mervärde till kulturmiljön tillskapas.

- Landskapslänk/dispergerad struktur. Bör bevaras och utvecklas som grönytor, eventuellt med viss inslag av småskalig bebyggelse. Att betrakta som buffert-/skyddszon som opplar samman kulturmiljön och som hanterar övergången mellan torpbebyggelsen och det som tillkommer. Tillägg som görs bör utformas så att ett mervärde till kulturmiljön tillskapas.

HISTORIK

Kulturstråket ligger på mark som historiskt har hört till Näsby säteri. På 1600-talet var det del i intensivt utnyttjade ytor med åker, äng och en hel del bebyggelse i anslutning. Sätessgården Näsby anlades under första hälften av 1600-talet, med byn Näsby som "grundplåt". Byn bestod av fyra gårdar och ägdes fram till reformationen av Vreta kloster. Redan 1691 fanns flera torp inom det som senare bebyggs som Ekängen. År 1807 upprättades en karta över Näsby och de övriga hemmanen. Vid säteritomten har en mängd nya byggnader tillkommit och trädgården har utvidgats. Flera torp med tillhörande inägomarker har vid denna tid etablerats i anslutning till den gamla Finnängen på utmarkerna i norr. Här finns i början av 1800-talet inte mindre än fem torp. I väster ligger (från söder räknat) Stensätter, Stora- och Lilla Grönhög samt Smedshemmet. Intill gränsen mot Bärsta i öster ligger Enelyckan. Av kartan framgår att dagens

Kulturhistoriska uttryck inom utredningsområdet:

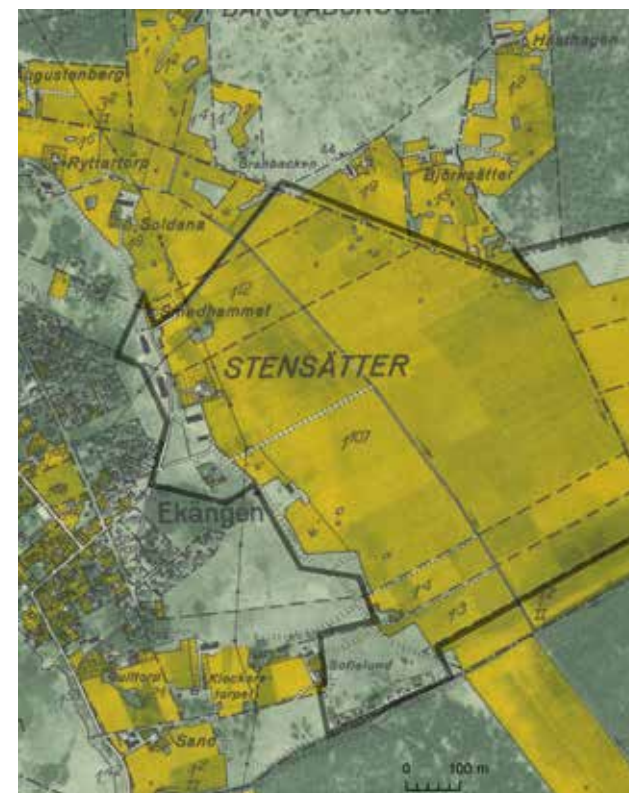
- Det sammanhängande området med bevarade äldre torpmiljöer vid Stensätter, Smedhemmet och Lottabo
- Lottabo med boningshus, uthus och omgivande, tydligt avgränsad trädgårdstomt som helhetsmiljö
- Stensätter och Smedhemmet som övergripande karaktärsområden.

KULTURMILJÖKONTEXT

Stensätter-bebyggelse ligger på torpet Lilla Grönhögs tomt. 1807 års Stensätter var beläget längre söderut. Smedshemmet låg 1807 ungefär på samma plats som idag. Enekullen i öster är idag försvunnet. Strax väster om vägen vid Smedshemmet finns ett par vattenhål och mellan vägen och bebyggelsen en brunn. Kartläggningen av häradsekonomska kartan över den här aktuella delen av Åkerbo härad ägde rum åren 1869–70. Utöver de tidigare omnämnda och etablerade torpen har även Sofielund och ett öster därom liggande torp tillkommit. Det sistnämnda kallas Lottabo eller Lilla Sofielund. På den första flygfotobaserade ekonomiska kartan från 1940-talet framträder åkermarkens (historiskt) kanske största utbredning. Väster om utredningsområdet har utbyggnaden av sommarstugor inom Ekängenskommit en bra bit på väg. De öppna ytorna i skogen i öster avslöjar att bete ännu bedrivs, eller nyligen har bedrivits, på den gamla utmarken.

Den historiska kartan utgör ett pedagogiskt verktyg för att förstå och förmedla det historiska rummet. Utsnitt ur 1870 års karta som visar en tät koncentration av torp i gränssnittet mellan två markslag i slättlandskapets periferi. Lantmäteriet

Ekonomiska kartan, 1940-tal. Här syns att ett sommarstugeområde har vuxit fram på den tidigare utmarken. Åkermarken har sin största utbredning. I gränzonen syns vägarna längs åkerkanten samt de gamla torpmiljöerna med trädgårdstomter och ekonomibyggnader. Lantmäteriet

DAGENS KULTURMILJÖ

Ovanlig välbevarad förtätning av torpmiljöer som förmedlar en landskapshistorisk berättelse

Det samlade området med bevarade äldre torpmiljöer - i den norra delen: Smedhemmet samt Lilla och Stora Grönhög, Lottabo i söder - är som helhet ett framträdande kulturhistoriskt uttryck med en lång historia. På, eller i direkt anslutning till, de nuvarande tomterna har det sedan 1700-talets andra hälft funnits torpbebyggelse hörande till sätesgården Näsby. Omedelbart sydväst om utredningsområdet finns ytterligare tre torpmiljöer med samma, tidiga belägg på lantmäterikartorna: Sofielund, Sandtorpet och Klockaretorpet. Nästan samtliga torp finns kvar, vilket även ur ett nationellt perspektiv torde vara ovanligt i miljöer med samma exploateringsgrad som Ekängen.

I ett geografiskt utzoomat perspektiv hjälper 1870-års karta till att förklara utredningsområdets landskapshistoriska innebörd. Den ovanligt koncentrerade ansamlingen av torp (ett 40- 50-tal på 1800-talskartan) ligger i periferin av att kulturlandskap vars centrum kan sättas till Linköping, Domkyrkan och Riksvägen och det kring staden omgivande slättlandskapet. Gradienten med sitt centrum i domkyrkan visar tydligt en typisk företeelse i hur Sverige rent

kulturgeografiskt och bebyggelsehistoriskt har varit organiserat. Stadslandskapet övergår till ett bylandskap som övergår till öppen utmark innan skogbevuxen utmark. I kanten och längs gränsen mellan inägor och utmark har en torpbebyggelse uppstått på marker som troligtvis har tillhört gamla ödegårdar. Bebyggelsen i undersökningsområdet är alltså en koncentration av obesutten småskalig torpbebyggelse i ytterkanten av slättbygden och i relation med centralbygden. Undersökningsområdets torpmiljö är därmed del i en historisk kontext även i stadsskalan vilket i dagens landskap tydligt kan avläsas

i Stensättervägen (kopplingen till 'världen utanför') och dess anslutning till det lokala småskaliga stråket vid Lilla Grönhög. Genom de historiska vägsträckningarna kan avläsas att det småskaliga och perifera torplandskapet även var sammankopplat med den stora världen bortom slätterna.

I det inzoomade, lokala perspektivet betonar gångstråket både rumsligt och funktionellt en typisk så kallad 'edge effect' vilket innebär att mänsklig aktivitet, flöden och bebyggelse genom historien har samlats i gränssnittet mellan olika markanvändningar. Gångvägen /

Vy mot Stensätter från åkern. Foto: Alexandru Babos

kommunikationsstråket mellan torpmiljöerna följer med hög grav av exakthet den gamla inägoegränsen och en tidigare gårdesgård vilken finns inritad på de historiska kartorna.

Det är således ett bebyggelseområde med ovanligt lång strukturell kontinuitet - godsets Näsbyäldre rumsliga och ekonomiska geografi, med många underlydande torp, är i hög grad fortfarande avläsbar i landskapet, inom och närmast omkring, utredningsområdet. Gångstråket har en betydande roll i förståelsen och avläsbarheten av berättelsen både genom att binda samman torpmiljöerna och genom att indikera läget för gränsen mellan inägor / uppodlad åker och utmark samt att koppla miljön till ett större geografiskt sammanhang.

Bevarade miljöer med äldre agrar bebyggelse

Torpmiljön Lottabo med boningshus, uthus och omgivande, tydligt avgränsad trädgårdstomt är en ovanligt välbevarad äldre torpmiljö som visar på lång brukningskontinuitet i landskapet samt äldre tiders byggnadsskick. Lilla och Stora Grönhög samt Smedhemmet är mer förändrade miljöer men uppbär genom en övergripande karaktär av äldre agrar bebyggelse miljöskapande värden för sammanhanget. Därtill finns bevarade lämningar som torde finnas på flera platser under mark. De äldsta tomterna har därför i de flesta fallen även ett arkeologiskt värde. I övrigt finns på några få

platser synliga arkeologiska lämningar som kan tillskrivas ett både högt vetenskapligt och bevarandemässigt värde. Det gäller framför allt den ganska sammansatta, men areellt begränsade miljön strax norr om Torpet Lottabo. Här finns flera ålderdomliga odlingsrösen som rent av skulle kunna vara förhistoriska. Ett av rösena kan vara en grav. Genom området löper även en äldre vägsträckning.

Kommunikationsstråket och omgivande obebyggda landskap kopplar samman miljöerna

Den kring torpmiljöerna obebyggda, omgivande marken har betydelse som sammanbindande landskapslänkar för miljön. Gångstråket är i sig ett viktigt stråk - inte bara en länk mellan bebyggelse - utan också en viktig linje i landskapet, en äldre gränslinje med troligt mycket hög ålder. Därmed har gångstråket, från Lottabo i söder till Smedhemmet i norr, en dubbel landskapshistorisk betydelse. Ytterligare saker som tyder på dess höga ålder är linjen / stråket utöver torp även samlar andra historiska lämningar. Längs med vägstråket (gång- samt bilväg) har det historiskt etablerats en bebyggelse skärningen mellan markslag. I vägkrökningen vid Lilla Grönhög visar vägarna symboliskt hur det lokala och småskaliga genom tiderna har varit sammankopplat med "värden utanför": bylandskapet, Linköping och riksvägen.

Ett pedagogiskt exempel med flera dimensioner av kulturvärden där kommunikationsstråket utgör en betydande historisk länk

Sammanfattningsvis så finns inom området en äldre bebyggelse bevarad i ett landskapshistoriskt rum som har uppstått i periferin av en av landets större städer samt i gränssnittet mellan två olika markslag: inägor och utmark. Kommunikationsstråket mellan torpmiljöerna har en fundamental betydelse för områdets kulturhistoriska innehåll. Dess historiska koppling bekräftas genom de äldre kartorna där det i norr sammanfaller med den äldre vägsträckningen (1700- och 1800- talets Linköpingsväg) och i söder med inägoegränsen och dess gårdesgård. Längst ner i söder vid Lottabo har hägnaden troligt flyttats till nuvarande rätvinklade form. Stråkets meandrande sträckning indikerar på att längre tillbaka ha följt gårdesgården även här.

På så vis utgör gångstråket ett fönster mot ett historiskt rum och kulturlandskapet. Det historiska rummet är tack vare stråket kontinuerligt längs en relativt lång sträcka. Det visar på en lång kontinuitet i landskapsutnyttjandet och landskapsorganisationen och uppbär samtidigt upplevelsemässiga värden av en miljö med historiska inslag. Här finns påtagligt historiskt betingade rumsliga och funktionella samband.

INFÖR FORTSATT PLANERING

REKOMMENDATIONER

Den samlade miljön med bevarad, äldre bebyggelse i form av gårdsmiljöer i norr: Smedhemmet samt Lilla och Stora Grönhög, Lottabo i söder samt det stråk som binder dem samman är utredningsområdets viktigaste och mest framträdande kulturhistoriska uttryck. Alla dessa delar bör värnas i den fortsatta planeringen av området. Därtill kommer ett antal fornlämningar, bland annat en fossil åkermark längst ned i söder av området, som också behöver värnas och skyddas inför framtiden.

Torpen på den här platsen - uppförda i en gränsszon mellan markslag med lång historisk kontinuitet - har varit sammanlänkade genom ett kommunikationsstråk längs gränslinjen som finns bevarat i dagens gångväg mellan gårdarna. I den norra delen, vid Lilla Grönhög, går det lokala gångstråket samman med en historisk vägsträckning för ett större omland. Här kopplas den lokala småskaliga torpmiljön samman med världen utanför - slättlandskapet och Linköping.

En bevarad sträckning samt öppenhet för vyer och utblickar längs stråket är viktig för avläsbarhet och förståelsen av miljön samt för den visuella upplevelsen av en historisk miljö. Gångstråket bevarar de historiska, rumsliga relationerna mellan torpen / nyckelobjekt i miljön och de siktlinjer / vyer som rent visuellt kopplar dem samman.

Genom att låta utvecklingen av området hämta inspiration i och bygga vidare på kulturmiljön kan kulturvärden värnas och stärkas samtidigt som de

tas tillvara som karaktärs- och identitetsskapande resurser för upplevelsemässiga och rekreativa värden i framtida Ekängen. Den samlade miljön har med sina kulturmiljövärden i kombination med naturvärden en stor potential att utvecklas som lokalt rekreationsområde. Även historiska element som har försvunnit eller försvagats kan återinföras eller förstärkas i en utveckling.

Tillkommande bebyggelsestrukturer bör ta hänsyn till den kulturhistoriska kontexten med tydligt samlade enheter av torpmiljöer som är sammankopplade både funktionellt och visuellt i en utsträckt landskapsremsa. Rent konkret handlar det om att särskilt slå vakt om följande aspekter i miljön:

- Den övergripande strukturen med lång historisk kontinuitet: åker möter utmark i en gränsszon med småskalig och ålderdomlig torpbebyggelse - ett stycke historiskt jordbrukslandskap.
- Det kontinuerliga kommunikationsstråket från Lottabo i söder till Smedhemmet i norr, gräns mellan historiskt fundamentala markslag. Öppenhet längs stråket med siktlinjer som kopplar miljöerna samman.
- Gångstråkets ursprungliga sträckning, lokalt meandrande längs den gamla gårdesgården och gränsen mellan inägor och utmark. I norr den gamla vägen - kopplingen till omlandet - samt vägarnas sammankoppling i en kurva i gården Lilla Grönhög.
- Bebyggelsens volymuppbyggnad med olika skalnivåer från långsträckta ladugårdsvolymer till en- till tvåvånings boningshus och den ännu

mindre skalan i form av källare och bodar.

- Byggnadsvolymernas riktningar / orientering SO-NV respektive vinkelställt med ursprung i gränsszonens riktning.
- Äldre ekonomibygnader bör värnas som värdefulla historiska ankare i en förändrad miljö.
- Värna bebyggelsens karaktärsdrag i historisk agrar bebyggelsetradition, textsprungliga konstruktioner, byggnadsdelar, detaljer och färgsättningar samt historiska landskapselement som rågångsstenen vid Lottabo.
- Rumsligheter och gatt som bildas mellan byggnadsvolymerna och öppnar upp för vyer genom bebyggelsen.
- En zon (50 m) av det gamla landskapsrummet, åkermarken i öster, bör bevaras som en buffertzon för att värna det historiska sammanhanget och förståelsen för det historiskt fundamentala konceptet av inägor/ åker och utmark vilken bebyggdes i kanten längs inägorna.
- Det finns ett behov av underhåll av vissa ekonomibygnader som är starkt förfallna och avses bevaras.

BEDÖMNING AV KÄNSLIGHET

Områdets känslighet ligger i att det är en dispergerad miljö, en smal landskapsremsa inklämd mellan på ena sidan modern åkermark och, på den andra, villabebyggelse. Äldre gårdar och torp med sina boningshus, ekonomibygnader och trädgårdar ligger mer eller mindre utspridda men sammankopplade funktionellt av gångstråket

samt visuellt genom siktlinjer, grönytor och trädridåer. Miljöns höga kulturhistoriska värde är inte självklart vid första anblick utan förstås genom historisk kartanalys i kombination med en rumslig analys. Den otydligheten utgör en känslighet i sig.

Siktlinjerna när man rör sig genom området, grönytor och trädridåer kopplar samman miljöerna sett på håll. Sedd från åkerns öppna yta bildar den äldre agrara bebyggelsen en sammanhållen landskapslänk. Känsligheten ligger alltså inte enbart i byggnaderna utan även i de kommunikationslänkar, vyer, grönytor och trädridåer som kopplar dem samman. Den låga, mänskliga skalan innebär en känslighet, den uppbrutna, glesa strukturen samt det traditionella, lågmälda och sammanhållna arkitektoniska uttrycket

KÄNSLIGHETSKARTA

- Mycket känslig kulturmiljö:
- Torpmiljöer samt fornlämning i form av fossil åkermark
 - Historiskt gångstråk längs Gräns i landskapet mellan två historiskt betungade markslag.

- Känslig kulturmiljö:
- En senare tidsepoks utbyggnad av ekonomibyggnader. En rest av ett mer storkaligt modernt jordbruk.

Siktlinjer och vyer:

- Vida överblickar över miljön från skolan och vägen i norr. Överblick över landskapshistorisk kontext.
- Utblickar från gångstråket över öppna åkermark
- Kortare siktlinjer inne i miljön som kopplar samman torpmiljöerna visuellt och bidrar till upplevelsevärden.

- Mycket känslig kulturmiljö:
- Meandrande stråk längs historisk gräns
 - 1700- och 1800-talets väg
-

RUMSLIG ANALYS

RUM OCH STRÅK

Undersökningsområdet präglas av en variation av landskapsrum som växlar mellan öppenhet och slutenhet när man rör sig längs stråket. Torpmiljöernas och stråkets rumsupplevelser upplevs i den nära, mänskliga skalan och står samtidigt ständigt i relation till den öppna åkerns stora landskapsrum som sluts på långt håll genom skogsbrynet. Växtligheten; buskar och träd längs stråket och kring gårdsmiljöerna, har en betydande roll i rumsupplevelsen genom att fungera som omslutande och avskiljande väggar. Effekten varierar över årstiderna med en ökad genomsiktighet då träd och buskar är avlödade. Gång- och bilstråkets krökningar sluter rummen och ger en sekventiell rumsupplevelse.

VYER, SIKTLINJER OCH UTBLICKAR

Växlingen mellan öppna och slutna landskapsrum ger tillsammans med det meandrande historiska stråket en rik variation av vyer och siktlinjer. Inslag av ängsmark och andra obebyggda ytor och släpp mellan byggnaderna ger möjligheter till överblick över ålderdomlig jordbruksbebyggelse och kopplar visuellt ihop bebyggelsen till en sammanhållen kulturmiljö. På håll, från norr och öster, ges en överblick över en landskapsremsa med torpbebyggelse längs gränzonen mellan inägo- och utmark - en vy som på ett pedagogiskt vis sammanfattar kulturmiljöns innehåll och värden.

I den sekventiella rumsupplevelsen längs det meandrande stråket upplevs ständigt nya vyer och rum. Stensättervägen från norr respektive söder.

Inslag av ängsmark och träd bidrar, utöver grönska, genom öppenhet / slutenhet samt visuella kopplingar och överblickar till en både varierad och sammanhållen rumsupplevelse typisk för ålderdomlig och småskalig jordbruksbebyggelse i slättlandskap. Lilla Grönhög från norr.

BYGGNADSINVENTERING

1. SMEDHEMMET (1:371, 1:372)

2. LILLA GRÖNHÖG (1:312)

3. STORA GRÖNHÖG DEL AV 1:312

4. LOTTABO (LILLA SOFIELUND) 1:169

SMEDHEMMET (1:371, 1:372)

Boningshuset ligger utanför utredningsområdet.

Värdering

Bryggghus, jordkällare och ladugård är av särskilt kulturhistoriskt värde. Ekonomibygnaderna utgör tillsammans med boningshuset en särskilt värdefull bebyggelsemiljö.

Lagrum

PBL: 8:13 (förvanskningsförbud) och 8:17 (varsamhet vid ändring). Varsamhet uppnås genom betraktande av bebyggelsens karaktärsdrag angivna nedan. Generellt gäller även PBL 2:6 samt 8:14 om anpassning och underhåll.

Motivering

Jordbruksbebyggelse med boningshus och uthus som visar på lång brukskontinuitet i landskapet (historiskt dokumentvärde). Gården som helhet samt de enskilda byggnaderna visar på äldre tiders byggnadsskick och byggnadskultur och har miljöskapande värden. Smedhemmet är som helhet den påtagligt mest ålderdomliga gårdsmiljön i utredningsområdet. Ekonomibygnaderna vittnar om bondesamhällets självhushåll.

Att värna

1. Lada: Byggnadsvolym och ursprunglig stomme, sadeltak med sinuskorrugerad plåt, fasad med locklistpanel, äldre fönster med karm och båge i trä (finns eventuellt bakom skivor), panelklädda trädörrar samt enkla bräddörrar med smidda gångjärn. Slamfärgsavfärgning. Färgsättning.

2. Höns hus: Byggnadsvolym och ursprunglig stomme, sadeltak med sinuskorrugerad plåt, fasad med locklistpanel, äldre fönster med karm och båge i trä (finns eventuellt bakom skivor), bräddörrar med smidda järnbeslag. Slamfärgsavfärgning.

Färgsättning.

3. Vagnslider: Byggnadsvolym och ursprunglig stomme, pulpettak med sinuskorrugerad plåt, fasad med locklistpanel, bräddörrar med smidda järnbeslag. Slamfärgsavfärgning. Färgsättning.

4. Bryggghus: Byggnadsvolym och ursprunglig stomme, sadeltak med tvåkupigt lertegel, fasad med locklistpanel, äldre fönster med karm och båge i trä, panelklädda trädörrar. Slamfärgsavfärgning. Färgsättning.

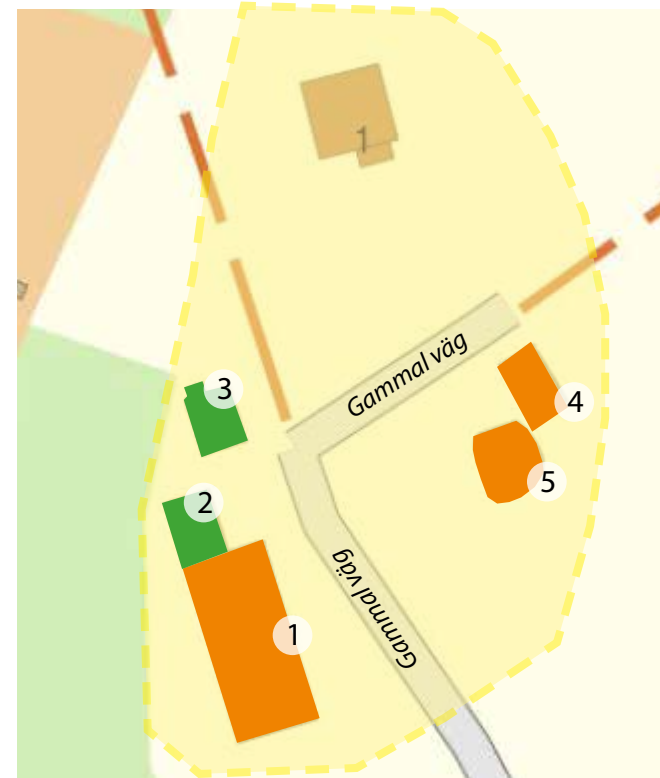
5. Jordkällare: Byggnadsvolym och utformning, ursprunglig stomme i form av gräsbeväxt gjutet valv.

Beskrivning

Torpmiljö med äldre torpstuga, timrad ladugårdsbyggnad, höns hus, vagnslider, jordkällare, bryggghus. Boningshuset (utanför utredningsområdet) är utfört i 1,5 våning och har ett brytet sadeltak belagt med betongtegel och med murade skorstenar. Smedhemmets gamla läge sammanfaller ungefär med dagens tomt.

1. Ladugård

8:13. Bebyggelsemiljö

8:17. Byggnad

8:13. Byggnad

2. Höns hus

Brygghuset har två dörrar och är indelat i två rum. Sadeltak med tvåkupigt lertegel samt fasader av locklistpanel i den enkla torpgrunden finns ett grävlingsbo som är i bruk (färska tillfartsstigar i gräset till ingång på gaveln, öppning i stengrund). Tak och fönster har skador. Delar av innertaket ser ut att ha rasat in. Hönshuset har två ytterdörrar, bräddörrar med liggande panel samt smidda gångjärn. Sadeltak klätt med korrugerad plåt samt fasader av locklistpanel. Fönstren är förtäckta alternativt saknas. Lucka i gavelröstet till vindsloft för foderförvaring. Bod med vagnslider, vedbod och utedass. Pulpettak klätt med korrugerad plåt. Enkla bräddörrar med smidda gångjärn. Fasader avfärgade med röd slamfärg. Hörnbräder, takfot, och fönsteromfattningar målade vita. Dörrar målade svarta. Typiskt för landsbygdens byggnadsskick hur olika funktioner har integrerats i en och samma byggnadsvolym och utifrån funktionssyften. Vagnslidret är en mindre typ av byggnad som skulle kunna integreras i en ny miljö och samtidigt ha stor betydelse genom sitt miljöskapande värde och dokumentvärde.

4. Brygghus

3. Vagnslider

5. Jordkällare

LILLA GRÖNHÖG (1:312)

Värdering

Den ursprungliga delen av boningshuset samt jordkällaren är särskilt värdefulla medan tillbyggnad och övriga uthus är av kulturhistoriskt värde. Tre senare tillkomna ekonomibyggnader i söder: svinhus, maskinhall och höns hus har ett allmänt kulturhistoriskt värde. Den norra delen med fem byggnader utgör sammantaget en särskilt värdefull kulturmiljö.

Lagrum

PBL: 8:13 (förvanskningsförbud) och 8:17 (varsamhet vid ändring). Varsamhet uppnås genom betraktande av bebyggelsens karaktärsdrag angivna nedan. Generellt gäller även PBL 2:6 samt 8:14 om anpassning och underhåll.

Motivering

Jordbruksbebyggelse med boningshus och uthus som visar på lång brukningskontinuitet i landskapet. Gården som helhet samt de enskilda byggnaderna visar på äldre tiders byggnadsskick och byggnadskultur och har miljöskapande värden. Två tydligt avläsbara årsringar av ekonomibyggnader visar på gårdens lönsamhet och utveckling över lång tid. Den senare generationens tre ekonomibyggnader har värden vilka framförallt kan tillmätas rumslighet och volymer men visar även på sin tids jordbruksbebyggelse.

Att värna

Den sammanhållna gårdsmiljön kring boningshuset tillsammans med två mindre ekonomibyggnader i dess direkta närhet samt stall och garage längs den gamla Stensättersvägen. Miljön hålls samman av gräsmattor och inramas av höga träd vilka också uppbar värden som inramning av miljön.

1. Boningshus: Byggnadsvolym och ursprunglig stomme, tegelbelagt sadeltak med murad skorsten. Färgsättning.

1. Garage: Byggnadsvolym och ursprunglig stomme, sadeltak med korrugerad aluminiumplåt. Äldre fönster med karm och båge av trä. Svartmålade bräddörrar. Färgsättning med röd och svart slamfärg samt vita knutbrädor.

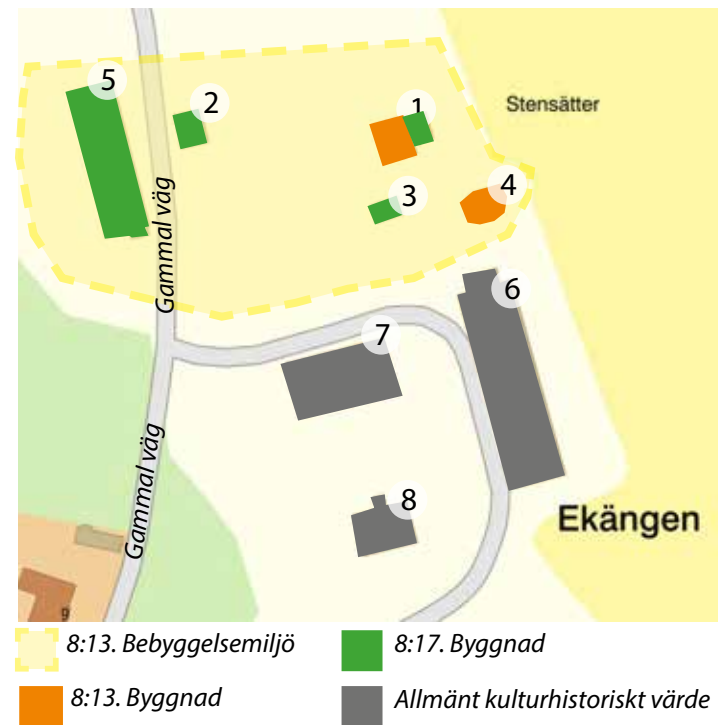
3. Brygghus/vedbod: Byggnadsvolym och ursprunglig stomme, sadeltak med korrugerad plåt. Äldre fönster med karm och båge av trä. Svartmålade bräddörrar. Färgsättning med röd och svart slamfärg samt vita knutbrädor.

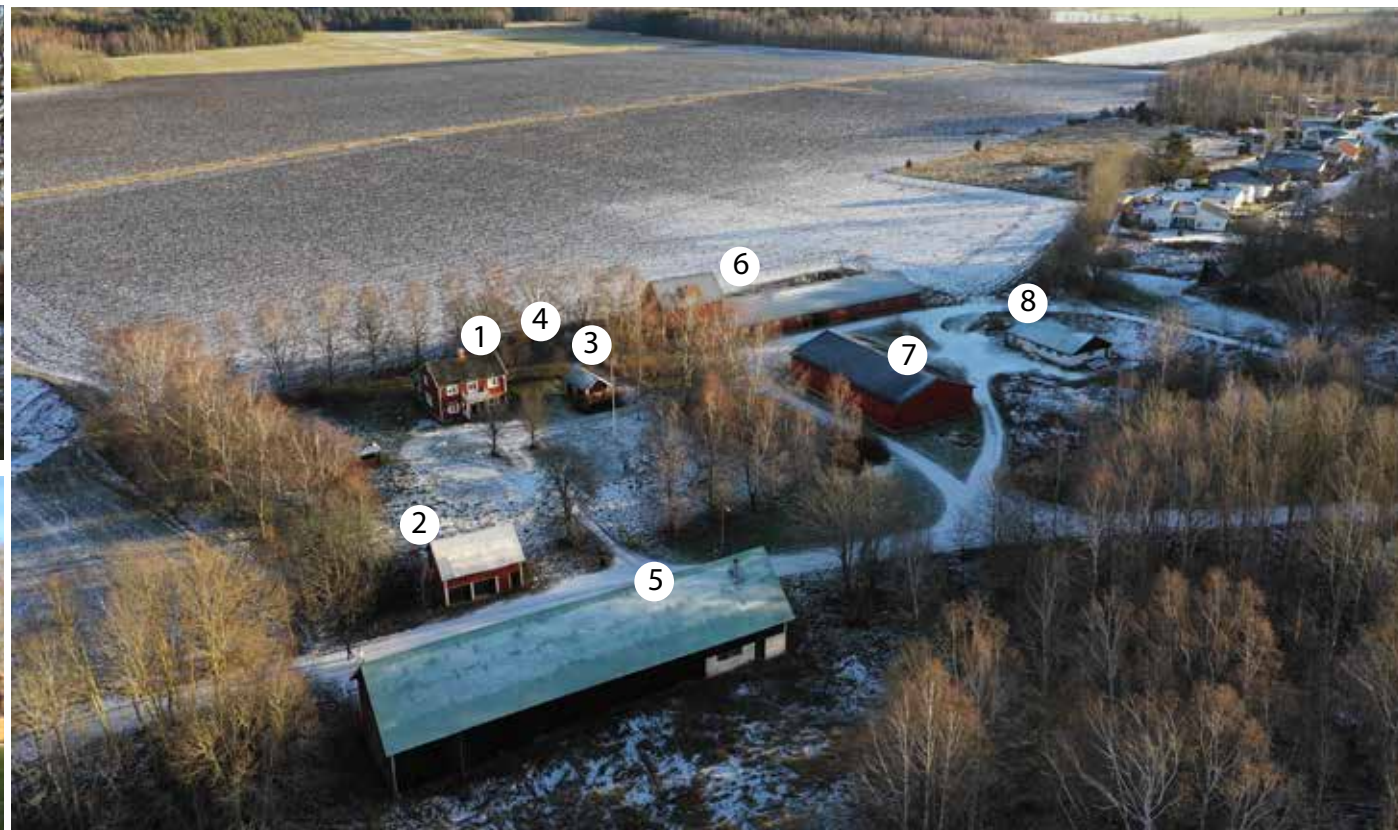
4. Jordkällare: Byggnadsvolym och ursprunglig stomme. Äldre panelklädd dörr.

5. Ladugård med stall: Byggnadsvolym och ursprunglig stomme, sadeltak med korrugerad plåt. Bräddörrar med smidda järnbeslag. Äldre fönster med karm och båge av trä. Ventilationsöppningar med spjäll av trä. Enkla bräddörrar med smidda gångjärn. Färgsättning med röd slamfärg, svartmålade dörrar samt vita knutbrädor.

Beskrivning

Gårdsmiljö med boningshus och uthus. Ingår i en samlad jordbruksmiljö tillsammans med torpet Stora Grönhög och gården Smedhemmet. Sammanlagt finns här ett tiotal, ganska glest utspridda hus i olika storlekar; tre separata bebyggelsemiljöer med separata trädgårdar. Stensätter består av boningshus och sju fristående uthus varav tre är relativt stora ladugårdslängor. Byggnaderna ligger som grupperade kring ett inre gårdsrum, en gräsmatta, som förutom av bebyggelse kantas av trädtrader. Det äldsta Stensätter-torpet (enligt 1807 års karta) låg längst i söder, ett stycke ut i dagens åkermark. Stora och Lilla Grönhög-torpens äldsta tomter låg på dagens 1:312-fastighet.

Flygvy över delområde Stensätter från sydväst. Boningshus (1), garage / vagnslider (2), brygghus / vedbod (3), jordkällare (4), ladugård (5), svinstall med silotorn (6), maskinhall (7), tidigare höns hus nu snickeri (8).

STORA GRÖNHÖG DEL AV 1:312

Värdering

Ursprunglig del av boningshuset är att betrakta som särskilt kulturhistoriskt värdefull. Ekonomibyggnaderna samt tillbyggnad till boningshuset har kulturhistoriskt värde. Gården som helhet är en särskilt värdefull bebyggelsemiljö.

Lagrum

PBL: 8:13 (förvanskningförbud) och 8:17 (varsamhet vid ändring). Varsamhet uppnås genom betraktande av bebyggelsens karaktärsdrag angivna nedan. Generellt gäller även PBL 2:6 samt 8:14 om anpassning och underhåll.

Motivering

Jordbruksbebyggelse med boningshus och uthus som visar på lång brukningskontinuitet i landskapet. Gården som helhet samt de enskilda byggnaderna visar på äldre tiders byggnadsskick och byggnadskultur och har miljöskapande värden.

Att värna

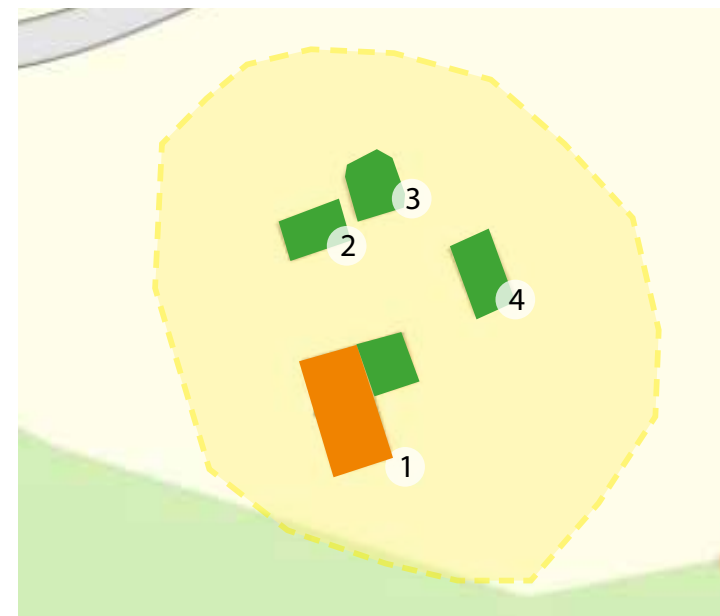
Gårdsmiljön med boningshus och tre äldre ekonomibyggnader: garage, bod och jordkällare.

- 1. Boningshus:** Byggnadsvolym och ursprunglig stomme, tegelbelagt sadeltak med murad skorsten. Färgsättning.
- 2. Garage:** Byggnadsvolym och ursprunglig stomme, sadeltak med korrugerad plåt. Äldre fönster med karm och båge av trä. Svartmålade bräddörrar. Färgsättning med röd slamfärg, svartmålade dörrar samt vita knutbrädor.
- 3. Jordkällare:** Byggnadsvolym och ursprunglig stomme. Äldre panelklädd dörr.
- 4. Bod:** Byggnadsvolym och ursprunglig stomme, sadeltak med korrugerad plåt. Äldre fönster med karm och båge av trä. Färgsättning med röd slam-

färg, svartmålade bräddörrar samt vita knutbrädor.

Beskrivning

Stora grönhög består av ett torp samt tre ekonomibyggnader. Boningshuset är tillbyggt i vinkel. Taket är ett tegelbelagt sadeltak med murad skorsten. Fönstrena är symmetriskt placerade, har karm och bågar av trä samt två lufter. Boningshus, garage och bod är målade röda med vita knutar.

8:13. Bebyggelsemiljö

8:17. Byggnad

8:13. Byggnad

Stora Grönhög

Garage och jordkällare

Stora Grönhög från ovan.

Boningshuset Stora Grönhög

Boningshus och ekonomibyggnader

Garage

LOTTABO (LILLA SOFIELUND) 1:169

Värdering

Ryggåsstugan (1) är särskilt värdefull. En äldre ekonomibyggnad (2) har kulturhistoriskt värde. Helhetsmiljön med byggnader och trädgård utgör en särskilt värdefull bebyggelsemiljö.

Lagrum

PBL: 8:13 (förvanskningförbud) och 8:17 (varsamhet vid ändring). Varsamhet uppnås genom betraktande av bebyggelsens karaktärsdrag angivna nedan. Generellt gäller även PBL 2:6 samt 8:14 om anpassning och underhåll.

Motivering

Boningshuset är av kulturhistoriskt-byggnadstekniskt värde som exempel på en ryggåsstuga (eller bållestuga eller högloftsstuga). En mycket ålderdomlig typ av stuga med endast ett rum i en våning samt öppet upp till taknock. Lottabo med boningshus, ekonomibyggnader och omgivande trädgårdstomt är en välbevarad äldre torpmiljö som visar på lång brukningskontinuitet i landskapet samt traditionellt byggnadsskick: ryggåsstuga och torpmiljö.

Att värna

Äldre torpmiljö i sitt ursprungliga läge med omgivande tomt innehållande rester av äldre torpträdgård.

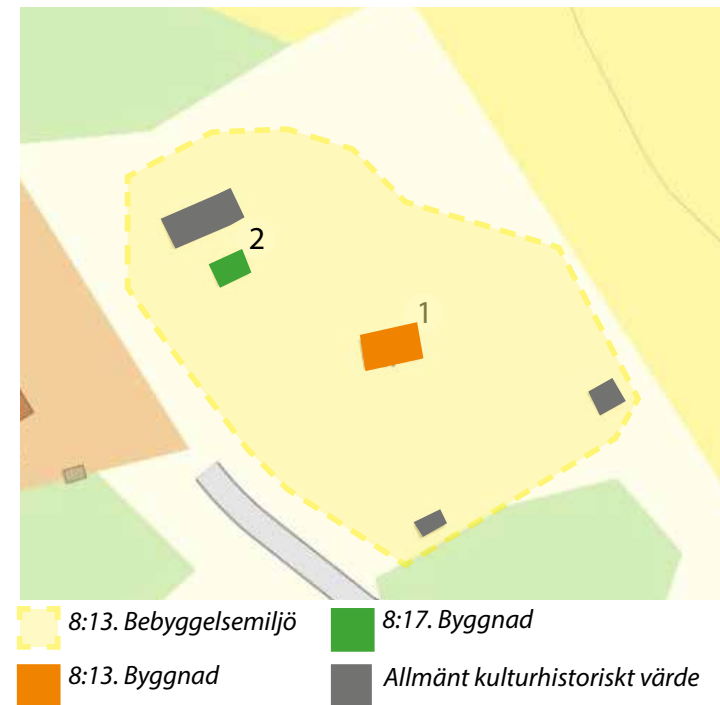
1. Boningshus: Byggnadsvolym och ursprunglig byggnadskonstruktion, lockfasader, avfärgade med röd slamfärg, fönster och dörrar i trä, äldre med traditionellt utförande. Enkelbågar av trä med tvärgående profilerad spröjs. Sadeltak avtäcktt med tvåkupigt lertegel (kan ersättas med enkupigt lertegel alternativt annan traditionell takavtäckning som tex halmtak).

2. Vedbod med dass: Volym och ursprunglig stomme. Typisk enkel bod med pulpettak och kraftig bräddpanel avfärgad med röd slamfärg. Tre enkla bräddörrar med grova snidade handtag, haspar och enkla smidda gångjärn. Små äldre fönster av trä med spröjs och gamla glas.

Trädgård: På tomten finns inslag av buskar och odlingsbäddar som kan anses typiska för en äldre torpträdgård.

Beskrivning

I miljön ingår en stuga samt flera uthus, varav ett är äldre. Miljön hålls samman och avgränsas av en trädgård med buskar, blomsterrabatter och uppväxta träd. Boningshuset är med på 1870 års karta och kan därför antas vara uppförd innan dess. Senast boende är byggnadssnickaren Erik Sigurd Berggren (f. 1895) och hans hustru Maria Elisabet Petersson (f. 1898) samt deras barn bodde. Lottabo är en torpmiljö som utgörs av ett rödmålat äldre boningshus - en envånings parstuga - och tre uthus. Byggnaden ser ut att vara uppförd på torpargrund och fasaderna är klädda med locklistpanel samt målade med röd slamfärg liksom uthusen. Fönstren är vitmålade, har två lufter och karm och bågar av trä samt spröjsade fönsterbågar. Dörren är en pardörr med glasade övre speglar. Taket är ett sadeltak belagt med tvåkupigt lertegel. De tre uthusen är uppförda med enkla släta träväggar och har tak belagda med asfaltpapp. Byggnaderna omges av en trädgårdstomt avgränsad genom ett enkelt staket av träpålar och ståltrådsstängsel.

Drönarfoto över Lottabo från sydväst.

1: Ryggåsstugan entréfasad. 2: Västra gaveln. 3: Vedbod och utedass bortom blomsterrabatt. 4: Vedbod norra fasaden med lockfasad. 5: Panorama över Lottabo från öster.

Tomten sedd från åkern i öster

Rågångsten

FÖRDJUPAD DOKUMENTATION

På grund av risk för eventuell rivning har följande byggnader dokumenterats särskilt ingående:

1. Stensätter: Svinhus med silo
2. Stensätter: Maskinhall
3. Stensätter: Hönshus
4. Stensätter: Lada och stall
5. Smedhemmet: Ladugård

1. STENSÄTTER: SVINHUS MED SILO

Fakta

Svinhuset uppfördes 1973 av lantbrukare Hans Ragnarsson. Högdelen innehåller ett silotorn med foderförvaring / spannmålssilo samt tork (torken finns inte kvar idag). Svinstallet används idag som förvaring av traktor, husvagn, båtvagn och möbler.

Beskrivning

Ekonomibyggnad. Svinstallet är ett stort öppet rum med betonggolv. Grunden är en gjuten betongplatta på mark. Sockeln består av det lokaltillverkade materialet lecablock. Stomme med fackverkstakstolar samt väggsektioner av playwood, stenull och asfaltsboard. Innerväggar av så kallad farmarplaywood / asfaltsboard (impregnerad för vattenbeständighet). I golvet finns automatiserat dyngutkast i betongplattan samt en urinbrunn. Över dynggrännorna finns idag bergkross för utplning av golvet. Innertaket består av korrugerad plåt. Stallfönster (dubbla glas i enkel båge). Utvändigt: Sinuskorrugerad aluminiumplåt i ljusst grönblå kulör på taket. Rödfärgad väggplåt TRP 20.

Återbruk

Stora delar av byggnadens material ovan den gjutna betongplattan kan återbrukas.

Svinstall: En stor mängd tak- och fasadplåt. Sinuskorrugerad aluminiumplåt i ljusst grönblå kulör på taket. Rödfärgad väggplåt TRP 20. Stomme med fackverkstakstolar samt väggsektioner av playwood, stenull och asfaltsboard. Stallfönster av trä med stående spröjs.

Fodersilo: Virke i stommen - träreglar. Fasadplåt.

2. STENSÄTTER: MASKINHALL

Fakta

Byggnaden uppfördes 1972 av lantbrukare Hans Ragnarsson som maskinhall och används fortfarande som det.

Beskrivning

Ekonomibyggnad. Byggnaden är uppförd som en stor öppen hall i ett plan. Sadeltak, plåtfasad samt gavelns stora skjutdörrar karakteriserar byggnaden. Stommen består av gjutet betonggolv samt gjutna prefab stålprofiler. Syllen är uppbyggd av leca-block eller betongklinker - ett lokalt material som har tillverkats i Gärstad i Linköping. Väggarna består av rödfärgad fasadplåt med bred profil. Taket är belagt med aluminiumplåtar med sinusprofil i ljus grönblå kulör. Svarta ovanhängda skjutdörrar på östra gaveln samt en entré med vanligt dörrblad av plåt.

Återbruk

I princip alla delar av byggnaden utom möjligvis betonggrunden går att återanvända. Konstruktionen är skapad av få och enkla komponenter för en snabb och flexibel montering för lantbrukets förvaringssyften. Stommens stålprofiler har lång livslängd och kan återanvändas för lång tid framöver. Detta gäller även vägg- och takplåtar samt dörrar.

3. STENSÄTTER: FD HÖNSHUS, NU SNICKERI

Fakta

Byggnaden uppfördes 1930 som höns hus och svinhus. Idag används den som förråd och snickeri.

Beskrivning

Ekonomibyggnad. Byggnaden är uppförd i en våning med dubbla tegelväggar isolerade med så kallad kolstybb - ett vanligt sätt historiskt att isolera där det var risk för fukt. Vitrapad fasad samt brädfodrad övervåning. Fönsterbänkarna är gjutna av betong. Enkel regelstomme, gjutet betonggol, innertak av gipsskivor. Bevarade äldre fönster med karm och kopplade bågar av trä. Tvärgående spröjs.

Återbruk

De material som är relevanta för återbruk kan vara virke från stommen: träreglar samt grovt fyrkantstegel. Fönster och dörrar av trä. Kopparrör invändigt. Sinuskorrugerad aluminiumplåt på taket.

4. STENSÄTTER: LADA OCH STALL

Fakta

Häststall med höloft, loge och fårstall. Uppförd före 1920 (ta reda på mer exakt genom historiska kartor). Byggnaden står idag tom / används till viss förvaring.

Beskrivning

Äldre ekonomibyggnad / traditionell ladugårdsstallbyggnad i kombination med hölada och loge. Stommen är delvis murad (stalldelen) med kalkbruk och putsade innerväggar. Gjutet betonggol, platta på mark. Stomme av stolpverk med grovt virke. Ovanför stallet finns ett höloft med grovt plankgolv. Ladan är uppförd med regelstomme med relativt grovt virke samt med en typ av fackverkstakstolar. Ytterväggar i form av brädväggar med stående plank. Ladudelen har använts som fårstall. Tak av korrugerad plåt uppe på ett äldre spåntak. Gjutna betongplintar stärker på några ställen upp i stolpfackverkens möte med marken. Bräddörrar med smidda järnbeslag. Träfönster samt ventilationsöppningar med spjäll av trä. Väggarna är avfärgade med röd slamfärg utvändigt. Hörnbräder och fönsteravfattningar målade vita. Dörrar målade med svart slamfärg.

Återbruk

Stalldelens murade väggar går inte att återbruka liksom inte heller den gjutna betongplattan. Övriga delar går att återbruka men frågan är om det finns en efterfrågan, det skulle möjligtvis vara för virket i stommen samt aluminiumplåtarna på taket. De senare bedömer jag som starkt efterfrågade på andrahandsmarknaden. De har en lång livslängd och är även tillverkade genom en mkt energikrävande produktion.

5. SMEDHEMMET: LADUGÅRD

Fakta

Kostall med höloft samt loge. Uppförd före 1920 (ta reda på mer exakt genom historiska kartor). Byggnaden står idag tom / används till viss förvaring.

Beskrivning

Äldre ekonomibyggnad / traditionell ladugårdsstallbyggnad i kombination med hölada och loge. Stommen är delvis timrad (stalldelen) med tekniken skiftesverk som består av liggande, stockar eller grova plankor som är infällda i stolpar med spår. (Denna teknik möjliggör användande av relativt korta plankor, vilket är en fördel i områden som saknar högväxt barrskog). Gjutet betonggolv, platta på mark. Virket i stalldelen är något anfrätt som följd av mångårig djurhållning. Spår av kalkavfärgning på väggarna. Ovanför stallet finns ett höloft. Ladan är uppförd med regelstomme med relativt grovt virke samt med en typ av fackverkstakstolar. Ytterväggar i form av brädväggar med stående plank. Jordgolv. Det skulle kunna ha gått får här vintertid då det saknas loggolv i denna del. Tak av korrugerad plåt. Väggarna är avfärgade med röd slamfärg utvändigt. Hörnbräder och fönsteravfattningar målade vita. Dörrar målade med svart slamfärg. Det finns ett hönshus i anslutning som inte är tillgängligt.

Återbruk

Stalldelens virke bedöms som för anfrätt för återbruk. Övriga delar går att återbruka men frågan är om det finns en efterfrågan, det skulle möjligtvis vara för virket i stommen samt aluminiumplåtarna på taket. De senare bedömer jag som starkt efterfrågade på andrahandsmarknaden. De har en lång livslängd och är även tillverkade genom en mkt energikrävande produktion.

KÄLLOR OCH BILDER

Lantmäteriets kartdatabas

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister (FMIS)

Översiktsplan för Ekängen-Roxtuna och DistorpGärstad, juni 2012

Carlsson, T. 2002. Medeltida härdar i Stensätter.

Rystad socken, Linköpings kommun,
Östergötland. Riksantikvarieämbetet UV Öst,
arkeologisk utredning 2002:27.

Feldt, A-C & Lundberg, A. 2010. Ekängen –
Gärstad – Distorp – Roxtuna. Rystad socken
och Linköpings stad, Linköpings kommun,
Östergötlands län. Arkeologisk förstudie.
Östergötlands länsmuseum, rapport 2010:64.

Feldt, A-C. 2010 Sjötorp i Ekängen – inför ny
detaljplan. Sjötorp 1:1, Rystad socken, Linköpings
kommun, Östergötlands län. Arkeologisk
utredning, etapp 1. Östergötlands länsmuseum,
rapport 2010:69.

Landskapsanalyse - framgångsmåte for vurdering
av landskapskarakter og landskapsverdi, 2010